

A síkság és róna szó eredete.

(Második közlemény.)

Mi is az a *róna* — a magyar róna legnagyobb két költője szerint, a magyar költői nyelv két legmagyarabb mestere szerint, PETŐFI meg ARANY szerint?

Feleljenek erre költeményeik sorai:

PETŐFI:

Ó, de képzeletem most is odalenn az
Alföld rónáján van.

(Kis-Kúnság)

Bejártam a *rónát*,
Melyet átölel a Tisza-Duna karja.

(Uo.)

Mint az örült, ki letépte láncát,
Vágtatott a Tisza a rónán át.

(A Tisza)

A nap fölkelteül a nap enyészteig
Egyenes rónaság nyújtózkodott végig.

(János Vit. V)

Arany kalással ékes rónaság...

(Hazámban)

Te vagy, ó *szép alföld végtelen rónája*,
Lelkem legkedvesebb mulató tanyája.

(A csárda romjai)

Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a *rónák végtelenjét* látom.

(Az alföld)

S mosolyogva néz rám *a Dunától*
A Tiszáig nyúló *róna* képe.

(Uo.)

ARANY:

Nem itt, nem itt van az én világom!
 Más vidék az, ahova én vágyom:
Illatosabb, napfényesebb róna,
 Mintha nem is ez a napja vóna.

— — — — —
 Nőjeteik és nagyra, kicsiny fáim,
Szülő hazám kedves rónatájin.

(Vágy)

Ily módon *Etellak rónáihoz* értek.

(Buda Hal. X)

Mutasd meg azért is, hogy e *puszta róna*
 Halálthozó lakhely másunman-valóra.

(Lóra!)

Fűzes Tiszaparttól Biharig egy róna,
 Mintha sebes árvíz meggyalulta volna.

(Tájkép)

És ezek után megint azt mondom, hogy a magyar *róna* szónak semmi köze sincsen a tót *rovíná*-hoz, még pedig éppen azért nincsen, mert a tót *rovina* azt jelenti, hogy 'síkság'. Hiszen hangtani szempontból — ismétlem — annak a *rovina* szónak tökéletesen megfelelne a magyar *róna*, de jelentéstani szempontból képtelenség ez az egyeztetés.

ZOLNAI GYULA megvallotta egy cikkében, hogy „néhányan“ — vele együtt — „csodálkozva néztek össze“ egyik akadémiai előadásom egyik részénél. (Magyar Nyelv XXVIII, 163.) Annál nevezetesen, amelyben szemükre vettem az összenézőknek azt, hogy XIX. századi mondattani szerkezetet tesznek meg ama bizonyos er-á-rá-fogd-rá módszerrel XII. századinak.¹ No hát emlékezhetünk rá ZOLNAI, hogy én már más ízben is készséggel segitettem neki oly adatok gyűjtésében, melyekről ő abban a véleményben volt, hogy azok „MÉSZÖLY nézetének teljes kudarcát jelentik.“² Megteszem hát most is azt a szívességet,

¹ L. MÉSZÖLY: A Halotti Beszéd tárgyas elbeszélő mult alakjai magyar és finnugor szempontból. 79—82.

² L. idézett művem 127. l.

hogy magam figyelmeztetem ZOLNAI-t arra: nézzen össze néhányad magával arra az állításomra, hogy ő a *róna* szó 'síkság' jelentésének keltezésében kerek ötszáz esztendőt hibázik.

Míg aztán ő összenéz, mi nézzünk bele CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY verseibe. Sőt ne csak belenézzünk, hanem idézzünk is belőle, ha meghotránkoznak is ZOLNAI uramék a „terjengősségen és szópazarláson.“ (Olvashatsz ebbéli „régí gyöngém“-ről ZOLNAI tömör cikkében: Magyar Nyelv XXVIII, 163.) De hát szüksézáú csak az lehet, ki, tekintélynek tudván magát, bizony-ság nélkül állít. Én, ki tudományszakomban tekintélynek csak a nyelvtörténetet tartom, ahhoz annál bővebben folyamodom, minél inkább kúpol néhány összenéző az adatok perzselő fényességére.

Midőn MINDSZENTI SÁMUEL, a rév-komáromi evang. r. ekkleziának prédikátora, megírta és 1792-ben kiadta BROUGH-THONnak a *Religióról való Históriai Lexikoná*-nak magyar fordítását, írt arra a műre a lexikonokat bújó, egyetemes és korszerű műveltségű, tanulni vágyó CSOKONAI egy dicsérő verset. Eleje így van:

Minden munkák között azok a szótárok,
Melyeknek szélesen kiterjed határok.
De minden szótárok között nem azok-é
A tágasok, melyek a sok vallásoké?
Oly feljárhatatlan ezeknek mezeje,
Hogy nem elég arra egy ember ideje.
Csak Istent a népek amennyit tisztelnek,
Ezeknek számával sok tómusok telnek.
Csak a görög s deák isteneknek szabott
Banier apátúr tizenkét darabot,
Jablonskinak pedig az egyiptombeli
Istennel három könyve vagyon teli.
A sok szertartások, papok és templomok
Számával telnének minden laistromok.
Erős vállók terhe Hospinian maga,
Pedig ennek csak egy ösvényén ballag a'.
Hát még ha mind ezen szét akarnál menni,
Mennyi sok költséget s útat kéne tenni?
Egy bölcs útmutatód légyen azért ebben,
Ki vezessen a szebb úton s rövidebben.

Kérded, *a rövidebb, vagy szebb útát járd-é?*

Az: a Koecher úta, e' meg a Picardé.

A': német kalaúz, e' pedig francia,

Ez a szép, — a rövid útát keresi a'.

Amaz követőjét hamar átvezeti,

Ezt elhagyja, amazt csak távól nézeti.

De ez minden részét rendre megmútatja,

S társát sok gyönyörű dolgokkal múlatja.

Itt van mind a rövid, mind a szebbik róna;

Melyiken induljon, áll az utazón a'.

Kiviláglik ebből az idézetből az, hogy CSOKONAI nyelvében a *róna* még nem 'síkság', hanem valami 'út'. Ebben a versben a „rövid *róna*“, „szép *róna*“ ugyanazt jelenti, mint a „rövid *út*“, „szép *út*“: már pedig 'út' jelentésű magyar szót nem szabad egyeztetnünk 'síkság' jelentésű szláv szóval. Láttuk már, hogy a *síkságnak* két elütő jelentése közül, a 'sík föld' és 'hasmenés' jelentése közül, egyik sem fejlődött a másikkól, hanem mind a kettő egy harmadik, eredetibb jelentésből. Így van ez a *róna* 'síkság' és 'út' jelentésével is. A *róna* eredeti jelentése sem nem 'síkság' volt, sem nem 'út', hanem valami harmadik.

Hogy mi volt a *rónának* amaz eredeti jelentése, azt megmondják a szláv nyelvek és a magyar népnyelv.

Mert igaz, hogy a 'síkság' jelentésű régi szláv *ravinából* is lehetett volna (ha a *volna* ott nem volna) hangtani szempontból *róna* a magyarban, de nem csupán 'síkság', hanem 'árok' jelentésű szó is volt olyan a régi szlávban, amely a honfoglalás után a szlávok nyelvéből a mienkbe kerülván, *róna* lehetett belőle. Figyelmünkre kell ugyanis méltatnunk azt, hogy a mai tót *rovina* jelentése 'síkság' ugyan, de van a mai rác nyelvben egy *rovine* szó, mely valami árokfélét jelent. Ez a szó 'ás' jelentésű igéből származott, tehát nyilvánvaló, hogy a honfoglalás korában volt egy olyan magyarországi szláv szó, melynek jelentése ember ásta 'árok' volt, hangalakja pedig olyan, hogy tökéletesen megfelel neki a mai magyar *róna*.

SZINNYEI Magyar Tájszótára följegyzí, hogy a *róna* Sajószentpéteren (Borsod m.) „sekély *árkocska* (milyenbe pl. vete-ménymagot vetnek).“ Az Alföldön Csongrád, Csanád várme-gyében is megvan ez a jelentése. Amit nem *tészekbe* vetnek ma-

got, azt *rónára* vetik. Az eltett zöltséget is *rónázzák*, mikor egyenes, keskeny árkokba földik. A kérdés mármost az: hogyan lett a *róna* szónak 'árok' jelentéséből az a jelentése, hogy 'út'?

A választ a régi rétségi élet ismerete adja meg.

Mi volt a rétségek *rónája*?

Erre nézve hallgassuk meg egy öreg pákásznak 1807-i tanuvallomását, melyet SZIGETHY GYÖRFFY ISTVÁN idéz *Szilaj Pásztorok* című fiúzetében (30. l.): „Ezek a *rónák* arra készültek, hogy vizes időbe egyik szigetről a másik szigetre kelletvén a marhákat hajtani, a gazt helyenként megtörték a marháknak, s annak neki verték s ott keresztül hajtották. Hol úszott, hol nehezen egymásután keresztül gázolt s ilyen tsapásokat tsinált. A rétes ember azt jól meg esmeri.“ Másutt ezt írja GYÖRFFY a rétségi *rónáról* (Nagy-Kúnsági Krónika 34): „A láp felszíne sokféle volt... Ahol marhacsapás törte le a növényzetet s a helyet sík víz lepte el, ez volt a *róna*. A lápi szigeteket *rónák*-kötötték össze egymással... Másik karcagi pákász 1810-ben úgy vall, hogy... »Amely *vakrónákról* a Fektó szomszédságában emlékezünk a tanú, azokon marhákat által jönni sohasem tapasztalt, sőt már most éppen járhatatlanok. De a bajomiak által kitisztított *rónán* és ahhoz közel levő két *vak rónán*, ámbár marhákat által járni nem látott is, a jelekből, melyeket ott látott, bizonyos, hogy azokon a helyeken marha által járás volt.« A csillogó víztükrű *rónát* tehát, ha hosszabb ideig nem járta a marha, a nád, sás, kolokány, kotú felverte, s ez által 'megvakúlt'. A folytonos használatban levő *róna* pedig idővel folyásnak indult s kimélyült“. Ezekből a leírásokból látjuk, hogy a *róna* a rétségben a hátsabb részek, szigetek között olyan egyenes irányú, hosszú út volt, melyet az állandó marhajárás kimélyített. Nedves időben a vízlepte *róna* a szegélyző sűrű, lápi növényzet között voltaképpen nem volt más, mint egy vizes árok, aszálykor pedig kiszáradt árok: méltán nevezték hát el a rétségi emberek a legeltetésre való szigetek közt utakul szolgáló marhacsapásokat az 'árok' jelentésű *róna* szóval. Így fejlődött ki a rétségi pásztorok nyelvében a *róna* szó 'árok' jelentéséből az 'út' jelentés.

Út, út — de nem akármilyen út. Ha igaz, amit mondok, hogy a *róna* a maga 'árok' mivoltából a rétségekben lett 'út'-tá, akkor csak 'rétségi út'-tá lehetett; a *rónának* pedig ez a rétségi mivolta nem tűnik ki CSOKONAI idéztem sorából.

Azokból nem. Abban a versben CSOKONAI — sokszor tesz-nek úgy a tájszót irodalmivá avató költők — ama rétségi táj-szót általánosabb jelentésben alkalmazza, mint a népnyelv. Más művéből azonban kitűnik CSOKONAINAK, hogy ő a maga 'út' jelentésű *rónáját* bizony a rétségi nyelvből vette. A *bagoly és a kócsag* című gúnyiratában a szintér a kócsagok lakta nádas, zsombékos, tavas rétség. Ott jár az ifjú poéta (ki más az, ha nem CSOKONAI), dúdolgatva „a tó szélén“...: „Kijövök minden reggel még hajnal hasadtakor, és a ti réteiteket zengedez-tetem Phyllisnek, az én kedves Phyllisemnek nevével; azt cse-lekszem akkor is, amikor a leszálló nap a nyúlánk náda-k-nak csak felső bojtjokra tekintget.” Nem sokkal utána pedig ezt olvassuk: „Még alig ért ama kedves *róna* mellé, mely a szigetre vezet...” Csakugyan 'rétségi út' hát itt a *róna*, hiszen „szigetre vezet.”

Fő volt a szigetet a vízjárta régi Alföld legeltetőinek, em-legetik is a pásztornóták:

Bánáti szigetbe nagy barlangok vagynak,
Akkik odamennek, tudom, ott maradnak.³
Nekem is van benne harminchárom tinó,
Bal szarvára sütvé: mind prédára való.

Meg osztán:

Ammint az idő szorított,
Nyájam szíjjel szakadozott,
Bevert engem egy szigetbe,
Gyenge nádas közepibe.

A Hortobágy mellett danolják ezeket a nótákat,⁴ a Horto-bágy környékén hallgatta őket valamikor CSOKONAI.

Ilyeneken buzdulhatott ő is arra, hogy ha „parasztdal“-t ír, rétségi tájon rétségi legényt szólaltat meg rétségi szavakkal:

Ama fejr nyárfák alatt,
A part felé,

³ Az oda rejtett lopott barom.

⁴ L. ECSEDI ISTVÁN: Hortobágyi Pásztor- és Betyár-nóták 127. és 101. l.

Sűrű rekettye közt vezet
 Egy *róna* bé.
 Óh! mert ez a hely énnekem
 Irtóztató;
 Ott egy vityilló, abba' nyög
 A szép Kató.

(A *Paraszt dal* első versszaka)

Sűrű rekettye (füzfák) közt a p a r t felé vezető út csak 'rétségi út' lehet: itt is 'rétségi út' hát CSOKONAI *rónája*, afféle kiszáradt *róna*. Ez a rekettye közé fogott, a parti vityillónál véget érő *róna* — mennyire más, mint a „szép alföld v é g t e - l e n r ó n á j a“, „melyet átölel a Tisza-Duna karja“, másfelé meg „füzes Tiszaparttól Biharig“ nyúlik, hosszan, szélesen, naposan, szabadon! Hogyan leljük meg a jelentésbeli átmenetet a parasztdal-író CSOKONAI *rónájától* a népdal-író PETŐFI és ARANY *rónájáig*?

Nyomozzuk tovább a rétségi élet nyelvében.

A *rónának* kétségtől árokszerűsége volt eredeti legfőbb tulajdonsága, uralkodó jegye. Ezért nevezték a lápi szigeteket összekötő csapásokat *rónáknak*. Megtörtént pedig az ilyen *rónákkal* az is néha, hogy állandó folyásokká lettek. GYÖRFFY mondja a rétségről írtában, hogy: „a folytonos használatban levő *róna* idővel folyásnak indult s kimélyült.“ (NagyK. Krón. 34.) Az ilyen mélyebbé vált *rónák* tehát nem száradtak ki, s ezért folytonosan észlelhető, leginkább megjegyzett tulajdonságukká az lett, hogy a rétségnek növények lepte többi részeitől eltérőleg víz volt bennük, s í k v í z. Az ilyen sík víz borította *rónák* nevéből lett *róna* neve a nádasok közti víztükörnek sok vidéken akkor is, ha az nem hosszan vezetett, mint az árok, hanem úgy kerekedett, mint a tó, mint a nádasok kerítette *sík víz*. A Magyar Tájszótár szerint *róna* = 'víztükör' a Nagykunságban és Szatmárban. BALLAGI ALADÁR írja az Osztrák-Magyar Monarchiában (II, 415): „Túl a Berettyón... Pocsaj tornyai tűnnek föl... E tájon, tova Derecskéig, úgy szólván foszlányokra tépik a határt az erek, fokok (t. i. vízszakadékok), halványok és morotvák (holt vizek), és az itt *rónák*-nak hívott *sík*-tavak.“

Jusson most eszünkbe, hogy a 'víztükör'-ről került rá a

sík szó a víztükör simaságú szárazföldre; várhatjuk hát, hogy a 'víztükör' jelentésű *róna* szót is rászabják — vagy a nép, vagy egyes írók — ugyancsak a víztükör simaságú szárazföldre. Hiszen tudok én még más esetet is mondani, mikor a rétség víztükreinek neve átragadt a szárazföld hasonló fölszínére. A jelentés-analogiák sokat bizonyítanak! ZOLNAI engedelmére ellenére hát megint elterjengnek. Alkalomhoz illő — hiszen a rétségek között járok, hol a büszkén föltartott orra után járó belevész, célhoz pedig csak az ér, ki alázatosan lába elé néz, ki tudja, mikor merre kell fordulni, hol mit kell meglátni, kitapogatni.

Rétségi szónak jegyzi föl Györffy ezt: „*tiszta*“, s jelentését így határozza meg a Szilaj Pásztorok szótárában (45. l.): „nádasok, sásasok, gyékényesek között levő *tisztavízű* helyek.“ A Nagy-Kúnsági Krónikában (34. l.) azt írja a láp felszínéről, hogy „ahol síkvíz borította, azt a helyet tónak, *tisztának* nevezték.“ 1810-ben vallja egy öreg pálkász, hogy „azon nagy *tiszta*, melyről vallásában emlékezet vagyok, a Fektó; mely akkor időben egészen *tiszta* volt, de már a kalakány egészen beborította.“ (Üo.)

Látni való, miért *tiszta* a neve az ilyen résznek: mert ott sem kolokány, sem sás, sem semmiféle növény nincsen, hanem csak a csupa *tiszta* víz. No aztán ezt a *tiszta* elnevezést a rétségek a nem vízben álló erdőnek is alkalmazták olyan részére, mely szabad térség volt a megtárgult fák és cserjék között. HAAN Békés vm. Hajdanáról írt művében (II, 227) egy tanu így vall 1620-i határjáráskor: „Hallottam az öreg emberektől: mikor Békésről Doboz felől mentünk szekérrel, egy Bercsike-Bér nevű *erdő mellett* mégyen egy út el (akár Maró erdőnek mondják) azt mondták és mutatták, hogy Békés közt és Doboz közt az a határ. Ismét azon innén egy nagy *fűzfá* Doboz felül, azt is hallottam, hogy határ volna.“ Egy másik tanu pedig a z *erdőn innen levő magános fűzfáról* azt mondja, hogy az „a *tisztán*“ van (233): „Békés felől volt egy temérdek *fűz a tisztán*, az öreg emberek azt mondták békési és dobozi határnak. Tejet is eleget ettem a dobozi szántóföldön és eddig mind dobozi szántóföldnek tudtam. Az *erdőt* azmi illeti, váltig hordták a békésiek, mi gellaiak nem ellenkeztünk, de ugyan dobozi volt.“ Látjuk e két utóbbi vallomás összevetéséből, hogy

amaz öreg fűz nem tóban állott, nem tó *tisztáján*, hanem olyan kaszálon, mely az erdő mellett terült el s fátlan volta miatt nevezték *tisztá*-nak. Tehát nemcsak *sík víz* növénytelen felületét nevezték *tisztának*, hanem a *sík földét* is akkora kerületben, amennyin fa vagy bokor nem nőtt be. Ilyen fátlan térségek úgy szaggatták meg a szárazföld erdős területeit, mint a kolkánytalan, nádtalan, *tiszta vízű tiszták* a lápok területét. A 'tisza víz' jelzős kifejezés is mutatja, hogy a rétségi *tiszta* elnevezést eredetileg víz felszínére alkalmazták és csak később a hasonlóság révén szárazföld felületére, erdőszéli, erdőbeli „tisza” azaz fátlan térség megjelölésére.

Jól tudjuk, hogy az ilyen földfelületet most *tisztás*nak nevezzük. Nyilvánvaló, hogy a *tisztás* az előbb tárgyalt, azonos jelentésű *tiszta* szóból lett az -s képzővel. A *sík* helyett is mondja a XVII. századi APÁCAI CSERE JÁNOS azt, hogy *sikas*, éppen, mikor rétségről van szó: „*Sikas*, rétes mező.” (Enc. 268 NySz.) Tehát a szárazföldi erdő *tisztása* ilyen elnevezésének végső forrását szintén a rétségi tájak, rétségi élet nyelvében találjuk meg. Azt a nádasok közt levő *sík víz* tükkrét nemcsak úgy nevezik, hogy *tiszta*, hanem úgy is, hogy *tisztás*: „amikor azután a ruca, a lúd százával, ezrével beszállott s jól összeverődött a *tisztás* tükkrén, oda lőtt a pákász a legsűrűbbjébe” — írja HERMAN OTTÓ (Magyar Halászat I, 471). BAKY LAJOS, a kiskunsági tavak világának jól ismerője és nagy vadásza, úgy értesít Kunszentmiklósról (Népünk és Nyelvünk V, 148), hogy: „*Tisztás* a vízinövényekkel benőtt tónak az a része, ahol növény nem nő.” Bizonyára ő is tudja, hogy erdőnek is van *tisztása*; de hogy mégis csak a tó *tisztásáról* emlékezik, evvel azt mutatja, hogy a kiskunnak a *tisztásról* első sorban a nádas tavak jutnak eszébe, nem az erdők. Hogy milyen természetes volt a rétség vize *tisztájának*, *tisztásának* átvitele az erdőség *tisztájára*, *tisztására*, szemléltetően megokolja ezt BALLAGI ALADÁRnak a Sárretről szóló leírása: „A nádberkek közt egy-egy kis *vízmező* kerekedik, mint *erdőben a tisztás*.” (Osztr. M. Mon. II, 418.)

A *tiszta* és *tisztás* jelentésfejlődése pedig azt is bizonyítja, hogy valóban a rétség víztükréről nevezték *síknak* a mezőséget is, továbbá eleve valószínű az eddigiekből az is, hogy a *róna* mai irodalmi jelentése is a rétségi *róna* 'víztükrő' jelentéséből magyarázható meg.

Ez a jelentésváltozás azonban nem a népnyelvben, hanem irodalmi nyelvben ment végbe.

SIMAI ÖDÖN ezt írta a *róna* szóról: „KÓNYI hozta be (1774) az irodalomba. BARÓTI SZABÓ már szótárának első kiadásába is felveszi (1784). DUGONICSnál van: *rónás, rónáz* is.“ (MNY. III, 125.)

„KÓNYI hozta be az irodalomba.“ — De hol találta? Milyennek találta, milyen jelentésűnek? És milyen jelentésűnek hozta be? Én bizony megkérdezem ezt (kérdzek még többet is) a szó szűkében gyönyörködők keserűségére, de a szófejtés teljességét becsülök hasznára. Megfelelni pedig, ha más nem, megfelelek rá magam.

KÓNYI ezt a szót a Marmontel-fordításába iktatta bele, az egyik elbeszélésbe. Ugyanazt a Marmontel-elbeszélést lefordította az egykorú BÁRÓCZI is. Hogy megállapíthassuk KÓNYI *rónájának* jelentését, párhuzamosan közlöm KÓNYI fordítását, BÁRÓCZIét és az eredeti francia szöveget. Igaz ugyan, hogy KÓNYI német fordításból dolgozott, de a német Marmontelt nem tudtam hirtelenében előkeríteni; meg ellehetünk a nélkül is.

KÓNYI JÁNOS: Díszes erköltszekre tanító beszédek. Pest, 1775. (89—90. l. Az Alpesi avagy Az Havasoki Juhásznéről.)

A' Izavojai hegyeknek kebeleiben Mondavenak Briánkon névű útjától nem messze vagyon egy magános *róna-hely*, melynek kedves tekintet[e] az utazóknak tsendes és kellemes gondolkodásokat okoz.

Három halmok, mellyek mint egy já-

BÁRÓCZI SÁNDOR: Erköltsi mesék. Marmontel után. Bécs, 1775. (334—5. l. A' Havasi Juhászné.)

A' Szávojai havasok között nem messze a' Briánszoni ország uttyátul, mely Modánára vilzen, terjedett egy *puszta völgy*, melynek látáfa kel[le]metes gondolkodásokkal tölti el az utazokat.

Három rendesen fel emelkedett dom-

MARMONTEL: Contes Moraux. Pest, 1828. (26. l. La Bergère des Alpes.)

Dans les montagnes de Savoie, non loin de la route de Briançon à Modane, est une *vallée solitaire*, dont l'aspect inspire aux voyageurs une douce mélancolie.

Trois collines en *amphitéâtre* où sont

ték-néző helyül izolálnak, a' mellyeknek *likjaiban* egymástól nem távol juhász-tanyák láttatnak, az hegyekről alátsergő patakok, emít amot utza rendre plántáltatott ízép árnyékos fák, mindenkor zöldellő páfitok kedvesítették ékességét e' kies-helynek.

A' Fonrofze Mark-Gróf azon útaza Szerelmes párjával Frantzia országból olasz országba. Azonban ízekereknek tengelye el-törvén, és mivel már a' Nap lehanyatlott, kénytelenítettéke *tér-völgyben* olly helyre hatolni, az hol az éjtszakán által nyugalmosan meg-ma-radnának.

botska, melyeken a' pásztoroknak kunyhói egy máltol alkalmas[m]elzfzeségre épültenek, a' hegyekről le tsergedező patakok, imitt amott fel nevelkedett bokros fák, a' legeltetőre ízüntelen zöldellő rétek, nevelik innét a' mezei lakáfnak kieffségét.

Fonros Márkízné, Frantzia Országból éppen urával tért vízfza Olafz Országban, midőn ízekereknek el törvén tengelye, kénytelenítették magoknak ebben a *völgyben* éjtzakára hajlékot keresni.

répandues de loin en loin quelques cabanes de pasteurs, des torrens qui tombent des montagnes des bouquets d'arbres plantés ça et là, des pâturages toujours verts font l'ornement de ce lieu champêtre.

La marquise de Fonrose retournoit de France en Italie avec son époux. L'essieu de leur voiture se rompit; et comme le jour étoit sur son déclin, il fallut chercher dans cette *vallée* un asile ou passer la nuit.

E rövid mutatóványból is látható, hogy KÓNYI, ha — mint az irodalomtörténet tanítja — német fordításból dolgozott is, szorosabban követi az eredetét, mint a francia BÁRÓCZI. Bátran használhatjuk tehát a francia szöveget KÓNYI fordításához magyarázó eszközül.

Milyen hely KÓNYI *rónahelye*?

Azt a helyet a környező dombok mintegy „amphitéâtre”-rá, „játék-néző hely”-lyé alkotják. Ez: római íróktól vett kép. A római írók az erdős hegyektől kerített völgyet, az erdő fáitól

szegélyezett tisztást zárt volta miatt színekörhöz hasonlítgatják. Az ifjabb PLINIUS egy kies völgyről azt írja, hogy olyan szép *amphitheatrum*, amilyent csak a természet tud teremteni („*Amphitheatrum, quale sola rerum natura possit effingere*“ V. Epist. 9). VERGILIUSnak a színpad, *scena*, jut eszébe a zárt öböl sík vizét körülvevő hegyekről, erdőkről.

Hinc atque hinc vastae rupes, geminique minantur
In caelum scopuli, quorum sub vertice late
Aequora tuta silent. Tum silvis scena coruscis
Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.

(Aen. I, 166—70)

Jobbról és balról óriás kőszál mered égre:
Ormuk alatt mély csendbe' pihen széltében a tenger.
Fenn a hegyen ragyogó erdőség színfala csillog
És komor árnyékát az öböl tükrére borítja.

(Csengery ford.)

SERVIUS, Vergiliusnak négyszáz évvel későbbi magyarázója, megjegyzi e sorokhoz, hogy a régi római színpad kezdetben lombos fák közötti térségen volt a szabadban: „*apud antiquos enim theatralis scena parietem non habebat, sed de frondibus umbracula quaerebant.*“ ZRINYI is „teátrum“-nak mond egy erdei tisztást, egyszersmind *síknak* is:

Alderán elröpi az fekete lovon.
Helt keres magának *erdő közt* egy *síkon*,

— — — — —
Több társait osztán magátul elküldi,
Az nagy *teátrumon* csak magát szemléli.

(Szigeti V. XIV, 20—21)

ZRINYINél hát az erdőbeli „teátrum“ „sík“. KÖNYINél is a halmok között a „játék-néző hely“ az ő tulajdon szava szerint „sík“ meg aztán „róna-hely“: mi hát KÖNYI *róna-helye*? *Sík*. Erdős halmok közt színekörszerűen zárt *sík* völgy, *tisztás*. A *sík* szót is víz színéről szabták rá föld színére; a vízi növények szegélyezte *tisztás* is a rétség nyelvéből került elnevezésnek a szárazföld erdő kerítette térségeire; a tó *tisztásának* neve pedig némely rétségi tájon — mint láttuk — *róna* is: nyilván-

való hát, hogy KÓNYI, a parasztlegényből lett strázsamester, mint a nép nyelvét jól ismerő író, a nádasok szegte sík víz *róna* nevére írja *róna-helynek* a völgyi tisztást. KÓNYI téres *róna-helye* merőben más, mint CSOKONAI 'rétségi út' jelentésű, két felől határolt *rónája*, és különbözik PETŐFI nyílt, végtelen *rónájától* is. CSOKONAI a *róna* szót az ő ismerte nyelvjárási jelentésben, 'rétségi út' jelentésben iktatja műveibe KÓNYITól függetlenül, KÓNYI pedig ugyanannak a szónak a nép nyelvéből más jelentését, 'vízi növények szegte víztükrök' jelentését ismerve, stíluszépítő képül alkalmazza a *rónát* mint jelzős összetétel előtagját a *róna-hely* maga alkotta összetételben. Milyen hely? *Róna-hely*, olyan sík hely az erdős halmok között, mint valami *róna* víztükre a rétség nádja, bozótja között. CSOKONAINál, mint mindenütt a népnyelvben, főnév a *róna*; KÓNYINál melléknévi alkalmazású a *róna-hely* költői összetételben.

De az irodalomtörténet jelentős alakjai közül nem CSOKONAI az egyetlen, akinek *rónáit* vagy a *rónából* alkotott szavait nem „KÓNYI hozta be az irodalomba“, hanem KÓNYI segítségével az illető maga vetette papírosra abból a nyelvből, amelyet lakta földjének népe beszélt, meg ő is. „DUGONICSnál van: *rónás, rónáz* is“ — mondja SIMAI, úgy gondolva és úgy mutatva, mintha KÓNYI *róna-helyének* közvetlen vagy közvetett hatására találta volna föl és alkalmazta volna DUGONICS ama szavakat. Ez azonban a nagyra becsült szűkszavúság leplezte fölületességnek tévedése. Ha számot vet a szónyomozó a szó alakján kívül a jelentéssel is, avval is, mi annak a *rónás, rónáz* szónak jelentése DUGONICSnál, nem esik sem maga tévedésbe, sem mást abba nem ejt.

DUGONICS az *Etelkában* (II, 284) egy öreg remetét állít elénk így: „E terjedett mellyén őszbe facsarodott vastag szakáll. Hasonló hajának ritkább szálai elterjedtenek széles vállain. Közélebb menvén hozzája, meglátta szélessen ki nyílt homlokának térjét és a *vénség barázdáival sűrűn megszántott rónás ábrázatját*. Eme ritka tekintet úgy jelentette a régen elélt csoportos napokat, hogy kitetszene belőle nem a durcaság, hanem a nagy elevenség és kiváltképpen a kellemetes, öreghez illő kegyesség.“ Ugyan, ennek a tisztas öregnek képéről kinek ne jutna eszébe a *Családi Kör* öreg gazdája, kinek homloka

„mélyre van szántva az élet-ekével?“ (Arany.) Hiszen a kor *barázdássá* teszi az arcot. Hiszen magának DUGONICSnak idézett szavaiból kitetszik, mit tartott ő *rónás ábrázat*nak: azt, amely a „vénség *barázdáival*“ sűrűn meg van szántva. Hiszen jól tudta DUGONICS, mint más szegedi magyar is, hogy azokat a barázdákat, melyekbe sorára vetik a magot, *rónáknak* hívják. DUGONICS tehát a legeredetibb jelentésében vett *róna* tájszóból alkotta *rónás* szavát, a *rónának* arra a jelentésére gondolva, melyet a M. Tájszótár így határoz meg: „sekély árkocska (milyenbe pl. veteménymagot vetnek).“ A vén remete „*rónás* ábrázatját“-t meg nem lehetne érteni KÓNYI „*róna*-hely“-éből, sem CSOKONAI, sem PETŐFI *rónáiból*, PETŐFI „Sári néni“-je keblének „*róna*, pusztá s csendes *róna*“ voltából.

Hát a SIMAI említette *rónáz* igének, helyesebben: *lerónáztatott* melléknévnek van-e köze KÓNYIHOZ? Ugyan nincs. Ama szó DUGONICS ANDRÁS „Jolánka“ című regényében (1803.) fordul elő (I, 42): „[a vadászó hadnagy] föliparkodott tehát a Radnai bércekre. A högy tetején lévén, annak azon oldalán, mely (Maros vizének átalellenében) elég menedékesen *le-rónáztatott*, a közel-fekvő új völgynek sűrűjébe lassan-lassan leereszkedett.“ Tehát *menedékesen van lerónázva* egy Marosmenti völgyre dülő hegyoldal. Nyilvánvaló, hogy a 'menedékes hegyoldal' nem *síkság*. A 'síkság' jelentésű *róna* szóból képtelenség volna *rónáz*, *lerónáz* ige, s abból 'lerónázott (azaz *lesíkságolt!*) hegy' kifejezés. De hát tudjuk azt, hogy a hegyek oldaláról a folyómenti völgyekbe gyakran vezetnek le hol keskenyebb, hol szélesebb, hol meredekebb, hol menedékesebb vízmosások száraz *árkai*, melyek ha menedékesek, éppoly járhatók, az erdő sűrűjében éppoly növénytelen, tisztás utak, mint a rétség nádasaiban, bozótjaiban, fűzeseiben a kiszáradt fenekű *rónák*. Ezért mondja a rétségi tájakat és szavait jól ismerő, Tisza-menti DUGONICS ANDRÁS *lerónáztatott*nak erdők sűrűjében a Maros átalellenében levő hegyoldalnak vadászok járható, menedékes részét. DUGONICS itt megint nem KÓNYI-t követi, hanem a maga nyelvén szól. Hogy az útnak való hegyoldal *lerónáztatott*, ezt a *róna* 'rétségi út' jelentése magyarázza meg: ezt is ősmerte DUGONICS.

No ugyan nemcsak DUGONICS, hanem az egész DUGONICS-család, mint minden alföldi ember is Szegedtől Debrecenig a

rétségek lecsapolása előtt. Merthogy DUGONICS ANDRÁS öccse, ÁDÁM, ezt írja egy 1793-i levelében (I. Napkelet I, 453): „Vagyon itt a Devins divisiojában egy kapitány, Nozdroviczky nevű, ez a Terézt kérte; szíves barátságunkkal élven, bizott hozzá; de elgondolván mi az Mamimmel az katonák házasságát és a mostani háború üdőt, megmondottuk néki, hogy abból semmi sem lesz, így tehát hirtelen és heves indulatján felhagyott, úgyannyira, hogy még felénk sem jön azóta: mindazonáltal az bálakban öszve jövünk. *Alig eresztett ez ki bennünket a rónából.*” Ezt úgy írhatta DUGONICS ANDRÁS, hogy ő is élhetett avval a szólással, melyet Szegedről így jegyzett föl a M. Tájszótár: „Biz a csak most is azon a *rónán* vagyunk mi, mint előbb voltunk = ugyanazon módon.” Azon a *rónán*, mint előbb = azon az *úton*, mint előbb = azon állapotban, mint előbb. Az útja kiadott kérő szemükre vethette DUGONICSÉKNAK, hogy nem „azon a rónán” maradtak, melyen hite szerint előbb voltak; hiszen „szíves barátságukkal élt”, méltán „bizott hozzá”, hogy Terézt neki szánták.

Van azonban a XVIII. század íróinak SIMAI kijegyezgette *rónái* között olyan is, mely írója tolla hegyére csakugyan KÖNYI könyvéből került. KÖNYI könyvei nagyon kapósak voltak a maguk idejében. Nyelvéről azt írja TOLNAI VILMOS *Nyelvújítás* című kiváló, alapvető művében (53. l.), hogy abban „felújított régi szavak, tájszók, új képzések tarkán vegyülve, hozzájárultak irodalmi nyelvünk megújíthatóságához... játszi könnyűséggel bánt a nyelvvel, szokatlanul is újít, de oly ügyesen, hogy szavai hamar közkeletűekké váltak.”

A *róna* közkeletűvé váltához azonban még az is kellett, hogy KÖNYI könyvéből, mely 1775-ben jelent meg, átvegye BARÓTI SZABÓ DÁVID a maga *Kisdéd Szótárába*, mely kilenc évvel később kelt. Sőt e szótárba került is csak egy állomás a *róna* jelentéstörténetében és elterjedésének útjában.

Hogy mi az a BARÓTI SZABÓ *Szótára*, megfelel rá teljes címe: *Kisdéd Szó-Tár, melly a' ritkább Magyar Ízókat az A. B. C. rendi Izerént emlékeztető verlekben elő-adja.* E könyv rendeltetése az volt, hogy írók forgassák és szavaival gazdagítsák, szépsítsék műveik nyelvét. Mert — úgymond BARÓTI — „mind a folyó, mind főképpen a kötött beszéd édesdedben szokott füleinkben hangzani, midőnn a közrendű szóllás

alacsonyságából felemelkedvén, a válogatott szóktól ékességet, a ritkábbaktól kedves újságot helyenként kölcsönöz.“ Mint ritka szó került hát a *róna* a Kisded Szótár következő hexameterébe:

Pök, porló, pillatlan ízem, put, rontfola, *róna*.

(Metrum; — — | — — | — — | — — | — u u | — u)

Emlékezzünk rá, hogy KÓNYI idézett helyén nem önálló főnévül van, hanem melléknévi szerepű a *róna*. Hogy valóban KÓNYI *Marmonteléből* vette BARÓTI, azt bizonyítja már az is, hogy ő is melléknévnek magyarázza, holott az élőnyelvben főnév. Szótárában ugyanis a *rónához* azt jegyzi, hogy jelentése „*egyenes*, p. o. *föld*.“ BARÓTI, ki — úgy látszik — nem ismerte a nép nyelvéből a *róna* szót, látta KÓNYI könyvéből, hogy az az ott bővebben leírt *róna*-hely sík, egyenes fölületű hely. Mint erdélyi ember jól tudta, hogy a *sík* 'csúszós'-t is jelent, tehát ezt a szót nem a legalkalmasabbnak tartotta a 'planus' megfelelőjéül. A régi és mai '*egyenes föld*' kifejezésben érezhette azt, hogy az *egyenes* legtöbbször nem síkban, hanem vonalban való kiterjedést jelent. Ezért kapott a *róna* szón, melynek a népnyelvi *rónákat* nem ismerő BARÓTI szemében egyetlen jelentése a 'planus', 'eben, flach' volt. Így állapította meg jelentését a *róna-helyből*, és úgy gondolta, hogy az *egyenes föld, sík föld* helyett célszerűbb, szabatosabb, no meg ritka és új volta miatt ékesebb is lesz a *róna föld*. Mielőtt pedig a *róna* melléknévet szótárába iktatta, már élt vele a maga versében, a *Paraszi Majorságban*:

S nagyra fejét emelő köszálonn ülve le, késér
Pillatlan szemmel folyamot, melly *róna* határonn
 Gördülvén... stb.

1786-ban jelent meg e deákból való átdolgozás a *Verskoszorú*-ban (III, 139), tehát két évvel később, mint a *Szótár*. Ha azonban megfigyeljük, hogy a *Paraszi Majorság* azonos sorában van a *pillatlan szem* és *róna*, és a *Szótárban* is egy sorban van ez a kettő, akkor nyilvánvaló, hogy a *Szótár*-beli sornál előbb megvolt a *Verskoszorú*-beli sor, természetesen kéziratban.

A *Kisded Szótár* magasabb értelemben vett tankönyv, de nem a „gyengébb elméjűek“ azaz kis iskolásgyermekek, hanem

éppen felnőtt emberek legnagyobbjai, a költők számára. Mint afféle régi tankönyvhöz, illik hozzá a fölsorolt szavaknak akkori tankönyvekben szokásos versbeszedése — irodalomtörténetíróink ne vessék hát ezt szemére ennek a jó magyar papnak, ki, hogy kora magyar irodalmának mire volt szüksége, jobban tudta nálunk. Bevallja, hogy szótárában nem művészt alkot, hanem csak egyes szavak gyűjteményét adja, de annak is tudatában van, hogy irodalmi művek teremtéséhez jó hasznát veszik majd azok, akik tudnak vele élni. Ez az értelme a Kisded Szótár címerversének:

Pusztá merő szó vagy, könyvecske; szemedre ha némelly

Aztot vetni talán fogja, felelj meg imígy:

„Nem vagyok épület, vagyok épületre való szer:

Sok jeles alkotmányt — tudj velem élni — tehetsz!”

Tudtak is vele élni költőink. Sok jeles alkotmányukhoz vettek belőle alkotó, díszítő szereket, hiszen a hozzá folyamosdók között volt a nagy VÖRÖSMARTY is.

Közöttük volt DUGONICS is, ki kortársaira irodalom által való hatásban nem marad VÖRÖSMARTY mögött. Tudjuk DUGONICS-ról, hogy „a magyaros írók csoportjában a nyelvújítás legtöbbet neki köszönhet”. (TOLNAI: *Nyelvújítás* 48.) „Örömmel üdvözli kortársait, akik vele egy célért munkálnak... KALMÁR, BARÓTI... újításait felkarolja, műveibe iktatja.” (Id. m. 49.) És ezt tette a melléknévi *rónával* is. Jól tudta ugyan — mint láttuk — a *róna* főnévi voltát és Szeged-táji jelentéseit, de — mint TOLNAI írja (id. m. 40.) — DUGONICS olyan lelkes újító volt, hogy „az újítás ösztöne” gyakran „föléje kerekedik különben erős nyelvérzékének.” BARÓTI gyűjteményéből igen sokat átvett, és átvette a Kisded Szótárból a „*róna* (föld) = *egyes* (föld)” magyarázat nyomán a '*róna* föld'-et is (vö. HORGER: *M. Nyelvőr* XXXI, 155). 1784-ben jelent meg BARÓTI Kisded Szótára, 1786-ban Verskoszorúja, DUGONICSnak 1806-ban megjelent *Szittyiai Történetek* című könyvében pedig már ezt olvashatjuk (II, 267): „...valaha ez a táj nagyon népes-
vala. Mely-is bizonyára (akár-mikép' tekintjük) meg-érdemelné a' viszsza-állítást⁵: mivel másként-is (Kuma vizének *róna* föld-

⁵ Helyreállítást.

ken-való le folyása) termékenységet ígér. A' Föld-is minden azon művelésre alkalmas, melyet egy meleg lak⁶ meg-kéván. Ezen kívül az a' terjedt pusztá, (a' folyónak meg-népesítéssével) bátorságosabbá tétetnék." Ezeket DUGONICS a német utazó és természetvizsgáló PALLAS *Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs* című könyvének következő sorai nyomán írta (III, 344): „Sowohl an Ackerland, als wegen des Ueberflusses von Waldung und Fischreichen Gewässern ist die Gegend der Kama eine von den vortheilhaftesten vor dem Landmann und auch ziemlich stark bewohnt, obwohl vom Flüsse abwärts, sonderlich an der *steppigten Seite* noch Raum genug der Bevölkerung ist." Ez a *róna föld* tehát már itt „steppe“-t jelent. Nem zárt völgyet, mint KÓNYI *róna-helye*, hanem — hogy magának DUGONICSnak szavával éljek — „terjedt pusztá“-t. DUGONICS „róna föld“-ében olyan jelentésű hát a *róna*, hogy ilyen jelentésben nemcsak a népnyelvben nincsen nyoma, de merőben elüt DUGONICSnak az élőnyelvből fakadt „rónás ábrázat“ és „lerónáztatott hegyoldal“ kifejezéseitől is; ellenben teljesen megegyezik nem KÓNYIVAL, ki csak közvetett forrás, hanem BARÓTI Kisded Szótára magyarázatával, mely a *róna* melléknevet ajánlja jelzőül a *föld* mellé az *egyenés* helyett, és így a 'planities', 'die Ebene' magyar megfelelőjéül a *róna földet*.

Jelentkezik hát BARÓTI Szótára nyomán DUGONICSnál a *róna-földnek* az a jelentése, melyet ma úgy mondanánk, hogy 'síkság'. De a *róna* itt a *Szittyiai Történetekben* nem költői szó, hanem tudományos értekezésbeli földrajzi szakkifejezésnek alkotó része.

Nem DUGONICS tette költői nyelvünk ékességévé a *róna* szót, hanem VÖRÖSMARTY, az is nem DUGONICS, hanem BARÓTI tanítványaként. „A Szózat költője ugyanis“ — úgymond TOLNAI (id. m. 48) — „ifjú korában nagyon olvasta BARÓTI s ragyogó nyelvének nem egy színe annak festéktálcájáról való.“ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bármennyire észlelhető is BARÓTI hatása az ifjú VÖRÖSMARTYN, ennek nem legelső műveiben bukkan föl a *róna* szó. Az 1824-ben megjelent ZALÁN FUTÁSÁBAN még csak a *sík, síkság, tér, térség* rokonjelentésűeket olvassuk. Például:

⁶ Lakóhely, szállás.

Alpár messze terült *síkján* búsongva körülnéz
A' fejedelmi Zalán.

(I. én.)

Ő pedig ül komoran, s ammint néz messze Sajónak
Tája felé, s néz Zagyva felé, a' szerte virágzó
*Térek*en, elbúsúl...

(Uo.)

És már Zagyva vizét érék, ammint ez omolva
A' kis partu Tiszába szakad. Még egy napi út
Tettenek a' *síkon*.

(Uo.)

Messze terül kiesén s pusztán a' zagyvai *síkság*.

(Uo.)

Hajnát zeng a' völgy, Hajnát a' pusztai *térség*.

(Uo.)

Kik mikor a' völgyből már mind *sík* földre kelének,

(III. én.)

Tőle külön hadat indított a' bodrogi *síkon*.

(IV. én.)

Áll egyedül Árpád egy csöndes kis halom ormán,
Nézi körül a' *sík* tájékat, az elleni tábort.

(Uo.)

Messze terül a' *sík* tájék szemeiknek előtte,
Bodrog alattuk megy, csillámos habjait üzvé.

(IX. én.)

Lett volna VÖRÖSMARTYNAK alkalma valahol beleszőni a *róna* szót is e sokszínű versekbe; hogy nem tette, nyilván jele annak, hogy az pályája kezdetén nem volt még meg költői szó-kincsében. Nem fordul elő a *Zalán futását* követő kisebb épó-szaiban sem mind a *Két Szomszédvár*ig: abban zendíti meg 1831-ben:

Még egyszer fölemelte szavát Sár *róna vidékén*,
S hosszú nyögésekkel, mineműk a' haldokolóé,
Meggzúnt a' zivatar.

(I. én.)

Hol most Ság borait termeszt, hol Úrhida dombján
 Sok munkái után viszen a' nép sárga gerezdet,
 Ott a' Káldorok, itt Sámson vérsége tanyázzván,
 Két ház volt régtől szomszéd a' *róna határon*.

(Uo.)

Éltem enyész, mint a' párák játéka, miként a'
 Délbáb a' *rónán*...

(III. én.)

Úlve találá azt, kifelé fordúlva s merően
 És érzéktelenül a' *róna mezőbe* kinézve.

(IV. én.)

Figyeljük meg itt a *róna határ* előtűntét, és jusson eszünkbe, hogy meglettük azt már BARÓTI *Parasztai Majorságában* is. Ott is „folyam gördült“ végig a „*róna határon*“, itt is a „*róna határ*“ annak a Sár folyónak melléke, „mely sással, rőt buzogánnyal / És suhogó náddal koszorúzva tekerge.“ (I. én.) Azt is megállapíthatjuk tehát, hogy VÖRÖSMARTY nem éppen a Kisdéd Szótárból, hanem a Paraszti Majorságból vette az ő *rónáját*. Vette pedig azon módon melléknévül, mint a „*róna határ*“ mellett a „*róna vidék*“ és „*róna mező*“ is mutatja. Nem mond ennek ellene az imént látott „délbáb a *rónán*“ kifejezés: ebben a *róna* szót csak a költő önállósította főnévvé.

A költő. A Két Szomszédvárban már VÖRÖSMARTY ragyogó, zengő, regényes nyelvének egyik új szint adó ékszere a *róna*, itt már költői szó. BARÓTIban a hexameter ereszkedő verslábaiba jól illő szónak tapasztaljuk, VÖRÖSMARTY verses lovagregényében a romanticizmus költői szavának érezzük.

1832-ben jelent meg a Két Szomszédvár, 1833-ban kelt Bajza-versben pedig, a *Völgyhöz* címűben, szintén fölbukkan a *róna* (holott BAJZA régibb költeményeiben nem leljük):

Tiszta kék az ég felettem,
 Tiszta kék a láthatár,
 Zeng a bérc, virít a *róna*,
 Vígan zúg a csermelyár.

Az időrendből s VÖRÖSMARTY és BAJZA közti kapcsolatból bizonyosra vehető, hogy ama szót BAJZA VÖRÖSMARTYtól vette

(KÖLCSEY és KISFALUDY KÁROLY nem élnek vele). Az idézett versben főnévi szerepű ugyan a *róna*, de hogy BAJZA is melléknévnek tudta még, mutatják ezek a sorai:

Bérceken vívott és *róna téren*

(A szerencsétlen lövés.)

Most a *róna sík* felé tekint le.

(Uo.)

Ott mosolyg a *róna táj*.

(Isten Hozzád!)

BAJZA tájképei mások, mint VÖRÖSMARTYÉ: „versei scenirozása a német sentimentalís lyra világából való: a völgy magánya, az erdő mélye, a sírdomb körül zokogó patak, a panaszkodó csalogány, a bús esti szél, a sejtelmes hold, a borongó őszi alkony — mind Mathissonék természeti képei“ — mondja BAJZA költészetének avatott méltatója, SZÜCSI JÓZSEF. (Bajza József 177. l.) Amilyen halk a bú BAJZA tájképein, olyan méla a vidámság is. Ama két versében a *róna* nem őszi, hanem virító, az ég nem borong fölötte, hanem tiszta kék, a csermelyár nem zokog rajta, hanem vígan zúg, körülötte még a bérc is zeng, a távozóra pedig mosolyg a *róna táj* — de a vidámabb színnek époly pasztellszerűek BAJZÁNÁL, mint a komorabbak, és az ő *rónáján* valami lágy hangulat ömlik el.

Ez még mindig nem PETŐFI *rónája*.

De az irodalom nemzeti-romantikus iránya mellett mindinkább kezd erősödni az, melyet népiesnek szokás nevezni. „A kor népies áramlata egyre jobban érvényesül“ az Aurorában is (SZÜCSI id. m. 170) és az irodalom égboltjának ez a változása megtetszik az irodalmi nyelv mezejének ezen a kis harmatsöppjén is: *róna*. Az 1831-i Két Szomszédvár *rónája* szélein még lovagvárak állanak, de VÖRÖSMARTY „A Katona“ című 1845-i elbeszélő költeményében már csak egy kútágas bámészkodik a „végtelenül“ terjedő *rónaságon*. Az 1831-i *róna vidéken* sík völgy az előtérben, mögötte magas vár, „a’ daliák fogadója” s merész küldője csatára“, tehát a barna kép közepén elrendezett, színes, történelmi viseletű lovas csapat. Vagy: a *róna ha-*

⁷ Befogadója.

táron szőlő koszorúzta domb a háttérben, az előtérben pedig „sok munkái után viszen a' nép sárga gerezedet“ — szinte látni a gömbölyű karú pórleányka kosarában a szemenként megfestett szőlőfürtöket. Csupa romantikus fölfogású, középkort eszmé-nyítő festmények. Az 1845-i *rónaság*ot azonban már a mi Nagy Alföldünk képének festi VÖRÖSMARTY, természetes színben, jelenkori népi alakkal:

Távol a falutól
Nyugot felül
Nagy *rónaság* terjed
Végtelenül.

Gyalogutja mellett
Mai napig
Egy száraz kútágas
Báméskodik.

— — — — —
Csak ünnep-estenként
Jön a leány,

ki katonának ment legényét várja vissza. (A Katona IV.)

A Nagy Magyar Alföld végtelen rónáján vagyunk!

Kitől vette hát PETŐFI a maga *rónáját*?

Ha híve volnék a szűkszerűséggel⁸ járó szűkszavúságnak, ráhagynám az olvasóra azt, amit most magában gondol, hogy tudnillik PETŐFI VÖRÖSMARTYtól vette a 'végtelen *róná'*-t.

De nem.

Nem, ámbár VÖRÖSMARTY *Katonája* annyira hatott PETŐFI *János Vitézé*re, hogy ennek olvastakor sok helyen el kell ismer-nünk, VÖRÖSMARTYra gondolva: „e szín övé!“ Csak ezt idézem:

Derék szál férfi volt a szolgált katona,
S a leány a falu legszebb hajadona;
Ott álltak kettesckén a kútágas mellett,
Mindenik magában sokat töprenkedett,
S hogy megindult a szó, s szemök keveredett,
Beszélt a katona sok cifra esetet:
Miként járt iszonyú magas hegyek felett,
Hogy hátával szinte dörzsölte az eget,

⁸ 1300-i nyelvemlék szava.

Tarisznyára szedett holdat, csillagokat,
 Melyek mind megszöktek, mikorra felviradt,
 Hogy sétált a göncöl szekerén fel s alá,
 Bakanca talpát a tenger nyalogatá;
 S hogy végre kiült a világnak szélire,
 S úgy lógatta lábát a fakó semmibe.

(A Katona VI.)

De mégsem VÖRÖSMARTYTól került át a *róna* PETŐFINEK az Alföld végtelen síkját dicsőítő énekeibe, nem pedig azért, mert PETŐFI nem volt kezdetben „népies” stílusú, nem volt kezdetben PETŐFI, hanem inkább BAJZA.

„A harmincas és negyvenes éveeknek” — mondja SZÜCSI (id. m. 451) — „aligha lesz egyetlen olyan magyar lyrikusa, aki ne álljon valami vonatkozásban Bajza költészetével, utánzóinak száma meg légió. Hatása a dal területéről átment a lyra más ágaira is, úgyhogy neki több követője volt, mint a hasonlíthatatlanul nagyobb költő VÖRÖSMARTYnak.” Valóban, költői pályája kezdetén PETŐFI is, ki szavát a nagy nyilvánosság előtt BAJZA Aurorája berkeiben hallatta először, BAJZA hatása alatt állott, és egyik kezdő korabeli költeményében, melyet még e Bajza-hatás alatt írt katona korában, megjelenik a *róna*, 1840-ben:

Borúnak éjjelén, derűnek hajnalán
 Feléd siet remegve bús
 Pillantatom, mindég feléd, arany kalász
 Hazája, boldog *róna, hol*
 Csókolva ölelkeznek Csepel mezőivel
 Dunánk ezüst hullámai.

(Honvagy.)

Ráillik pedig e Petőfietlen Petőfi-versre HORVÁTH JÁNOSnak ez a jellemzése (l. *Petőfi Sándor* c. könyvében 10. l.): „Mindaz, ami KAZINCZY, KÖLCSEY, VÖRÖSMARTY stílusából BAJZA légyságán átszűrve szerteáramlott az almanach-lyra költői nyelvén, s mindaz, amivel a nyelvvújítás és az idegen versidom a magyar költői nyelvet eltávolíthatta az élet beszédétől: diadalát üli a kezdő PETŐFI kifejezés-kincsén, a PETŐFIÉN, kit irodalmunk története a természetes, egyszerű magyar beszéd lángeszű köl-

tőjének, a stíl-realizmus forradalmárjának ismer. Nyilvánvaló, hogy csak későbbet lesz azzá. Most még nyakig benne ül a harmincas évek précieux-stíljében. A kor köz-lyrájának a nyomása alatt áll s gyermeki naivsággal visszhangozza a nagy átlag hangjait.“ PETŐFI tehát „a harmincas évek précieux-stíl“-jével együtt kapta meg a *róna* szót is. Valamely szó irodalmi ízét, zamatát, hangulatát az illető korszak, író, irodalmi mű stílusa adja meg. Mikor PETŐFI a *Honvágyat* írta, akkor még nem írta meg sem az *Alföldet* (1844), sem a *Csárda romjait* (1845), sem a *Tiszát* (1846), sem a *Kis-Kunságot* (1848) és a többi effélét, tehát akkor még, 1840-ben, nem idézhette föl az ő *róna* szava az alföldnek azt a tengersík vidékét, hol méneseknek nyargaló futása zúg a szélben, nem, a pusztát, a szabadság képét! A *róna* szót akkor a legtöbb ember *BAJZA Isten hozzádjából* ismerhette, nem VÖRÖSMARTY zordon lovagi époszából. Époszt nem szavaltak könyv nélkül a harmincas években, de lírai verset, az *Isten hozzádot*, igen sokan. A méltóságos épósz nem tud úgy szót elterjeszteni, mint a könnyedebb líra, virágmagokat röpítő könnyű szellő. Az *Isten hozzád* ma is még „legtöbbet szavalt s legjobban ismert verse *BAJZÁNAK*“ (SZÜCSI id. m. 197) — hát még a maga korában mennyire az lehetett! És e költemény szövegének az egészen végigfutó, az egészet összetartó szála az a négy versszakba beleillesztett, alaphangmegütő négy sor, melyben a végső, a rím-megszabó szó mindig: *róna-táj*:

Isten hozzád!

Bércről visszanéz a vándor.

Vígan int kies hazája,

Ott mosolyg a *róna táj*:

De a messze távozonak

Szíve vérzik, szíve fáj;

Zeng felé a búcsuszó:

„Isten hozzád, bujdosó!“

Bérc alatt áll völgyek árnyán,

Csak felhőket lát honából,

Elmerült a *róna táj*;

Ámde búja nem maradt el,

Szíve gyászol, szíve fáj.

Zeng felé a távol szó:
„Isten hozzád, bujdosó!”

Bérc és völgy is elmaradtak,
Felhőt sem lát már honából,
Ábrándkép a róna táj:
Búja, mint az ég, kíséri,
Szíve vérzik, szíve fáj;
Mély keservvel zeng szava:
„Isten hozzád, szép haza!”

Múlnak évek, fürte ősz már,
Elfelelte rég hazája;
Ám a kedves róna táj
Síríg képben él előtte,
Szíve gyászol, szíve fáj,
S a' halónak végszava:
„Isten hozzád, szép haza!”

*Az Isten hozzádnál régibb költeménye BAJZÁnak: A szám-
üzött (1826):*

Feléd, feléd,
Szelíden intő messzeség!
Reszketve nyúlnak karjaim,

— — — — —
Egy pillanat reád,

— — — — —
Ha rózsacsillám
Dereng fölötted,

— — — — —
Vagy dörgve harsan
Az égi bosszú

— — — — —
Mindig feléd csak

— — — — —
Dicső, dicső hon!

E költemény elejének itt kiválogatott sorait érdemes össze-
hasonlítani a katonáskodó PETŐFI *Honvágyának* imént idéz-
tem kezdő soraival. Mind a két költeményben az idegenbe

száműzöttnek hazájába vágyódása. „Feléd, feléd... mindig csak feléd“ — sohajtja BAJZA; „Feléd... mindig feléd“ — sohajtja PETŐFI. „Reszketve“ nyúlnak karjai a messzeség felé, „egy pillanat“ reá, „dicső, dicső hon“ — zengi BAJZA; „remegve“ siet PETŐFI „pillantata“ a „boldog *róna*“ felé. Akkor is, „ha rózsacsillám dereng“ — mondja BAJZA; „derűnek hajnalán“ is — mondja PETŐFI. Akkor is, ha „dörgve harsan az égi bosszú“ — mondja BAJZA; „borúnak éjjelén“ is — mondja PETŐFI. Kétségtelenül élmény PETŐFI *Honvágya*, a költőnek a maga családi viszonyait sem leplező őszintesége pedig, mellyel (a vers további részében) a „kemény atya átkai“-t sem hallgatja el, merőben ellenkezik BAJZA tartózkodásával, de kétségtelen az is, hogy PETŐFI ama versének idéztem soraiban BAJZA *Száműzöttjének* hatása alatt áld alakot érzéseinek. Ha pedig a *róna* PETŐFINEK olyan almanach-stílusú versében van először, melyben BAJZA-nyomok vannak, nyilvánvaló, hogy a *róna* szót BAJZÁTÓL vette PETŐFI, hiszen a *Száműzöttben* a száműzöttnek elhagyott dicső hona ugyanaz, mint az *Isten hozzában* a messze távozottnak hazája *róna tája*.

A *Honvágy* után két évre jelenik meg PETŐFITŐL a *Hazámban*, 1842-ben, első olyan költeménye, mely alatt a „Petőfi“ név előcsillan. Még idegen versidomban írja, még nem a legtermészetesebb nyelven, de már a jámbust a *Honvágy* verselésénél magyarosabbá teszik a sorokkal bevégeződő, sorvéggel szét nem szelt hangtani egységek és a gondolatoknak párhuzamoságba verődni való törekvése. A nyelvben is nagy a haladás a rózsaszín selyembe kötött almanachok nyelvétől az élet nyelve felé; de a régi mesterkélt stílus szavaiból nem veti el a *rónát*. A *Honvágyban* a szülőföld, melyért sovárogo, „arany kalász hazája, boldog *róna*“, a *Hazámban* című költeményben a viszont látott hazát is ezzel köszönti:

Arany kalással ékes *rónaság*.

Két évvel később, 1844-ben írja az *Altöldet*. Ebben már még magyarosabb a versforma: a magyar hangsúlyhoz a jámbusnál jobban simuló trochéuslábakat a magyar fülnek kellemes ütemezéssel osztja meg: „Mit nekem te...“, „Fenyvesekkel...“, „Tán csodállak...“, „S képzetem hegy-...“ stb. Nyelve is megszabadult már „a kor köz-lyrájának nyomása“ alól, most

már mutatóba sincsenek ilyen almanach-ízű kifejezései, mint a Hazámban címűben:

És minden szenvedés emléketét
Egy szent öröm könyűje mossa szét.

A régebbi versben „a búcsu *tördelt hangját rebegé*”, az újabban a „csikósok *kurjantása hallik*”, a régebbiben „mosolyg” (nem élő igealak!) a vidám nap, az újabban „mosolyogva” (nem: mosolygva!) néz rá „a Dunától a Tiszáig nyúló *róna* képe.” Kiért hát PETŐFI a szabad pusztára a „liget viránya”-ból (Első szerelem), de onnét hozott magával emlékiül egy szál virágot, a *róna* szót, az marad a kalapja bokrétája, valameddig mulat az ő lelke az ő „legkedvesebb mulató tanyájá”-n, a „szép alföld végtelen *rónájá*”-n. A *Csárda romjait*, melyből ez utóbbi sorok valók, már a nyugati versforma békóitól teljesen megszabadult magyar tizenkettesben írja 1845-ben; aztán a következő években éppúgy magyar rítmussal magyaros nyelven a *Tiszát* (1846), mely „vágat a *rónán* át”, a *Pusztát, télen* címűt (1848), melyben „a *rónára* halvány ködök települnek / S csak félig mutatják / A betyár alakját, / Kit éji szállásra prüsszögve víz a ló”, végre a *Kis-Kunságot* (1848):

Hova szívem, lelkem
Mindig, mindenholn vissza-visszavágyott,
Újra láttam végre születésem földét,
A szép Kis-Kunságot.
Bejártam a *rónát*...

BAJZA szíve-lelke is mindig, mindenholn vissza- vissza-vágyott az ő szülőföldre. „Szíve rejtékén” — olvassuk idézgetett életrajzában (7) — „megőrizte a kis Szücsi (szülőfaluja) szeretetét. Nem felejtette el soha azt a bájos képet, melyet szülőföldje hajdan eléje tárt, nem felejtette el a virág borította dombok kis völgyében meghuzódó kedves falucskát, felette emelkedő templomával és az ő Földváry-kriptával.” Ime, menyívvel más volt BAJZA szülőföldje, mint PETŐFIÉ; ha tehát egyazon szóval, a *rónával* emlegette is mind a kettő a magáét, nem lehetett mind a kettőnél azonos a *róna* jelentése, sem jelentéshangulata. BAJZÁNÁL bájos, kis völgy, PETŐFINÉL fenséges nagy sík-

ság. Hogy azután a két jelentés közül melyik lett általános, melyik öröködött meg, azt PETŐFI gyors és általános diadala végezte el: az lett a *róna*, aminek PETŐFI mondta, érezte. „Middőn 1847-iki útján Ungvárról ismét az alföldre ér, fölkiált: »Csak addig szeretnék madár lenni, míg ez *óriási rónát* keresztül repülném.« S míg szemei a Kárpátok egymásra hányt pyramisaira meredtek, »lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhant észrevétlenül messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint VÖRÖSMARTY hőskölteményei, hol puszták nyúlnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriás palota, melynek tején a napnak gyémáncsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magokat gulyák és ménesek... ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre.« (VOINOVICH Petőfi-kiadása 116.)

Mivel hát PETŐFINAK a Nagy Magyar Alföld a *róna*, benünk is azt a földrajzi fogalmat kelti föl ma e szó.

De PETŐFI „az alföldben nemcsak szülőföldjét szerette s gyermekkorra meghitt képeit, hanem a magyar faj büszkeségét, a végtelenséget és a szabadságot. Felföldi útjáról azt írja: „...mentül inkább közeledtem a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgátságot láttam s ilyenkor megeresztém képzetem szárnyait s leröpítém lelkemet szülőföldem *rónáira*, hol az ember-méltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasan tartja büszke fejét.« (VOINOVICH id. m. uo.)

Mivel hát PETŐFI ezt a hangulatot érezte a *rónán*, ezért e szó mibennünk is ezt a hangulatot ébreszti föl.

A *róna* szó tehát PETŐFIBEN ilyennek érte el tartalmi fejlődése teljességét: ARANY, TOMPA és azóta sok-sok magyar költő PETŐFITől már készen, zamatosra érlelve kapta ezt a költői szót. PETŐFI tette főnévvé is: ma már csupán annak tudjuk.

Eljutottunk hát a magot belevetni való sekély árkocská *rónától* a mi Alföldünknek szabadságot jelképező végtelen *rónájáig*. Megjártuk közben a rideg pásztorok rétségeit, fölnyitogattuk régi nyelvmívelőink könyveit, figyeltünk régi költőink lantjának változatos hangjaira — csak ZOLNAI jó tanácsaira nem.

Ha pedig még visszalapoz az olvasó az értekezés első

közleményére (Szegedi Füzetek = SzFüz. I, 40—1), ott észreveheti, hogy a múlt század harmincas, negyvenes éveiben mint prózai földrajzi műszó is élt a *róna*. De rövid ideig élt ily értékben — ezt is lehet látni az ott idézett földrajzi művekből. Ennek oka az lehetett, hogy az Alföld nagy költőinek, PETŐFINEK és ARANYNAK hatása alatt mindinkább csupán a költői nyelv szavának érezték, és ezért a földrajz értekező stílusába bele nem illőnek. Ha mégis olvassuk korunkbeli földrajzi műben, ez azért van, mert a szerző a *róna* szóval éppen mint költői szóval hímet akar vetni a fejtegető próza fakóságába. Így tesz például KOGUTOVICZ: „A *rónaságok* közepén kígyóznak a nagy folyamok kifogyhatatlan víztömegei. A nagyobb-esésű *sikokon* hol erre, hol arra tör magának utat a víz.” (Dunántúl, 81. l.) Éppen a szó hangulatos volta az oka annak is, hogy mostanában még gazdasági szakközlöny címe is lett belőle: *Magyar Róna*, mezőgazdasági és közgazdasági szaklap, a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara hivatalos lapja.

Azok a nyelvtudósok, akik úgy vélekednek, hogy a 'síkság' jelentésű *róna* a 'síkság' jelentésű szláv *ravina* átvétele, azok úgy gondolják, hogy a 'síkság' jelentésű *róna* már az Árpádok kora óta él nyelvünkben. De látjuk eddigi fejtegetéseimből, hogy ez tévedés. Ha tehát régi oklevélben *róna* szóval találkozunk, akkor nem szabad azt úgy értelmeznünk, hogy: 'planities' (azaz: síkság), mint ZOLNAI teszi az Oklevélszótárban; nem lehet annak ott más jelentése, mint: 'árok', 'fossa', 'fossatum', hiszen az *árok* szó maga is gyakori okleveleinkben, a legrégibbtől kezdve. Már az 1055-ikiben olvashatjuk: „Exhinc usque ad angulum *aruk*” ... (olv. áruk). Van ma is *Árok* nevű helység, van *Árkos* is; nyilvánvaló tehát, hogy a szilágysági *Róna* falu nevében sem 'síkság', hanem 'árok' jelentésű *róna* van. Az van *Rónaszék* nevében is, hiszen 1394—1446 közti oklevélben előfordul *Árokszék* is: „In loco *Arokzek* vocato.” (Oklsz.)

Hogy a *róna* szó valóban csupán íróinknak köszönheti 'síkság' jelentését, ezt az is bizonyítja, hogy ilyen értelemben sehol a népi nyelvben nincsen meg, soha közönséges beszédben nem hallani.

Ne tévesszen meg bennünket az, hogy hortobágyi betyárnotában is danolják a *rónaságot*:

Betyár vagyok, még az apám se vót más,
A vállamon ostor fityeg, karikás.
Rézsarkantyúm lovam víknyába vágom,
Repül velem, mint szél a *rónaságon*.

(Ecsedi István: Hortobágyi Pásztor- és Betyár-nóták 137)

1842-ben történt, hogy PETŐFI többed magával Dunavecséről utazott a Dunán Pestre. Egyszer „a szép holdvilágos éjszakán az utasok gyalog mentek a parton. Tűzet is raktak, s egy nótás paraszt-leányt PETŐFI megtanított egypár népdalára, beszéli ORLAY. Ekkor szólaltak meg dalai először az alföld rónaságán.” 1842-ben írta a *Hortobágyi korcsmárosné*... dalát, az elsőt, „mely a nép ajkára szállott; mint országszerte énekelt dalt, ERDÉLYI JÁNOS föl is vette a *Népdalok és mondák* gyűjteményébe.” (Voinovich-kiadás 47, 49.) PETŐFI dalaival együtt tanulták hát meg a *róna*, *rónaság* 'síkság' jelentését a hortobágyi legények. Aki azt az előbb idézett hortobágyi nótát faragta, bizonyosan ismerte PETŐFINEK ezt a Kunszentmiklóson 1844-ben írt dalát is:

Pusztán születtem, a pusztán lakom,
Nincs födeles, kéményes hajlokom;
De van cserényem, van jó paripám,
Csikós vagyok az alföldi *rónán*.

Szörén szoktam megülni a lovat,
Ha ide vagy oda útam akad;
Nem szükséges a nyereg a hátán —
Csikós vagyok az alföldi *rónán*.

BARÓTITÓL, BAJZÁTÓL, VÖRÖSMARTYTÓL meg nem tanulta volna a rónaság népe, maga a nép, hogy mit mondanak a költők *rónának*, *rónaságnak*; ahhoz, hogy ebből a szóból ne csak népdal szava, hanem népi dal szava is lehessen, PETŐFI kellett. Ha a CSOKONAI korabeli hortobágyi csikós ilyen nótát hallott volna, hogy: „Csikós vagyok az alföldi *rónán*”, azt éppúgy nem értette volna meg, mint CSOKONAI *Paraszt* dalában nem érti meg a *róna* szót a mai olvasó — ha csak nem a Szegedi Füzetek előfizetője.

(Folytatása következik.)

Mészöly Gedeon.